

Türkiye Türkçesinde İşteş Özne¹

Ahmet Turan DOĞAN²

Türkiye Türkçesinde İşteş Özne

Reciprocal Subject in Turkish

Öz

Kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde görülen ekli çatılarda yüklem karşısındaki öğelerin özellikleri çatıyı belirler. Bu öğeler ise özne veya nesnedir. Yüklem durumuna göre bu öğelerin biri veya ikisi cümleden çıkarılır, değiştirilir veya bir diğerine eklenir. Böylece de söz konusu öğeler farklı özellikler kazanır. İşteş çatıda da özne, genellikle içinde farklı öğeleri barındırır bir duruma gelir. İşteş çatılı cümlelerin yüklemi kılış fiilinden oluşacağından bu cümlelerde özne zaten zorunlu olarak bulunur. Ancak, çatı yine de özneye göre belirlenir. Bu durumda öznenin yüklem olan fiilin özelliğine göre eksiltülen öğeleri kendi bünyesinde barındırdığı fikri ortaya çıkar ve bu özelliğinden dolayı da bazı cümlelerdeki öznenin işteş özne olarak adlandırılması gerekliliği bulunur. Peki, "İşteş özne bünyesinde hangi öğeleri barındırır, bu öğeleri belirleyen yüklem özellikleri nelerdir, bu tür cümleler dil kullanıcısının hangi ihtiyacını giderir?" bu soruların cevabı söz konusu çalışmada aranmıştır. İncelemeler sonucunda Türkiye Türkçesindeki işteş çatılı cümlelerde birbiriyle, birlikte veya birbirini biçimindeki öğelerin yüklem özelliğinden dolayı özneye toplandığı, bunların bazılarının istene de şeklen cümleye giremediği bazılarının ise kullanıcının tercihine göre girebildiği görülmektedir. Bu sebeple, söz konusu çatıdaki bazı cümlelerde öznenin salt özne olmaktan uzak olduğu ve bir özne türü olarak işteş özne olarak adlandırılması gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, çatı, özne, işteş özne

Abstract

In sentences where action verbs are predicates, the features of the elements opposite the predicate in the suffixed voices determine the voice. These elements are the subject or the object. Depending on the state of the predicate, one or both of these elements are removed from the sentence, changed or added to another. Thus, the elements in question take on a different form. In the reciprocal voice, the subject usually comes to a state that contains different elements. Since the predicate of sentences with a reciprocal voice consists of the action verb, the subject is already necessarily present in these sentences. However, the voice is still determined according to the subject. In this case, the idea that the subject contains the elements that are reduced according to the feature of the verb that is the predicate emerges, and due to this feature, the subject in some sentences must be called reciprocal subject. So, "Which elements does the reciprocal subject contain, what are the features of the predicate that determine these elements, which need of the language user do such sentences meet?" The answers to these questions were sought in the study in question. As a result of the examinations, it is seen that in the sentences with reciprocal voices in Turkish, the elements in the form of each other, together or one another are collected in the subject due to the feature of the predicate, some of which cannot be formally included in the sentence even if desired, while others can be included according to the user's preference. For this reason, it has been revealed that in some sentences with the voice in question, the subject is far from being the sole subject and should be called reciprocal subject as a type of subject.

Keywords: Turkish, voice, subject, reciprocal subject

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu makale, 16. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (Harran Üniversitesi, 24-26 Ekim 2024, Şanlıurfa/Türkiye) adlı etkinlikte sözlü olarak sunulan ve bildiri özet kitabında özet olarak yayımlanan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş biçimidir.

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturanndogan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9173-7558>

1. Giriş

Türkçede çatı konusu, genellikle özne ve nesne temelinde ele alınır ve öznesine göre çatılarnesnesine göre çatılar adlandırmaları kullanılır. Hâlbuki çatı, yüklem gerektirdiği asgari öğelerin oluşturduğu bütündür ve cümlenin bütün öğeleriyle ilgilidir. İşteş çatı da Türkçedeki çatı türlerinden biridir. Türkçede genel olarak “-ş” ekini alan kılış fiilleriyle ortaklaşa veya karşılıklı özneler oluşturulması ve nesne başta olmak üzere genellikle yer tamlayıcısı ve zarf tümlecinin özne içinde saklanması, işteş çatının temel özelliğidir. Üstünova, işteş çatıyı eylemin karşılıklı veya ortaklaşa yapıldığı, birincil nesnenin birincil özneyle hareket ettiği, sırasıyla birbirlerinin öznesi ve etkileneni olduğu çatı ulamı olarak tanımlamıştır (2016, s. 53). Elbette ki bu durum cümlenin şekliyle, yani kuruluşunda bulunan öğelerle alakalıdır. Dolayısıyla da bu çalışmada işteş çatının biçim birimsel olarak fiil kök veya gövdelerine getirilen çatı ekleriyle oluşturulduğu fikrinden hareket edilmiştir.

Çalışmanın odak noktası işteş çatılı cümlelerdeki özne olduğu için öncelikle öznenen bahsetmek gerekir. Öznenin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bunlardan biri de onun, yüklemi kılış fiilinden oluşan cümlelerde bulunduğu ve bu cümlelerdeki yüklem belirttiği işi yapan öge olduğudur. Ancak, her kılış fiilinin yüklem olduğu cümlede bulunan öznenin özelliği ve dolayısıyla da türü aynı değildir. Bu özelliklerden yola çıkılarak öznenin adlandırılmasıyla ilgili çeşitli terimler kullanılmıştır.

Kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle ilgili değerlendirmeler esas alındığında özne için Bolulu, kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle ilgili olarak dönük kimse, yapıcı özne, etkileyici özne, etkisiz özne, aracılı özne, baskıcı özne, zorlayıcı özne, imeceli özne, yaptırıcı özne terimlerini önermiştir (1992, s. 46-52). Banguoğlu, özne değerlendirmesinde gerçekte kimse, karşılıklı kimse, dönük kimse, ettiren kimse, olduran kimse, ortaklaşa kimse terimlerini kullanarak kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerdeki öznelerle ilgili farklı adlandırmalar yapmıştır (2004, s. 544-545). Bulak, özne türlerini ele aldığı çalışmasının sonunda Türkçedeki özneleri açık özne ve gizli özne içerisinde toplar (2013, s. 1125). Delice'nin özne türleri olarak pekiştirmeli özne, gizli özne, yaptırıcı özne, yapan özne terimlerini kullandığı görülür (2018, s. 162-163).

Özne, türleriyle ilgili detaylı bir değerlendirme yapan Özmen, kılış ifadesine karşılık gelen fiil cümlelerinde etken özne, dönüşlü özne, işteş özne, ettirgen özne adlandırmalarına yer vermiştir (2016, s. 20-26). Bunlar içerisinde de söz konusu çalışmayla ilgili olarak işteş özneyi bir işi karşılıklı, ortaklaşa veya birlikte yapan özne biçiminde tanımlamıştır. Bunun yanında ona göre “-ş” eki almayan ve “-ş” eki ile birebir örtüşmeyen bazı fiiller de işteş özneler gerektirir. Bunun ardından işteş özneyi üçe ayırmıştır:

1. “-ş” fiilden fiil yapma eki ile oluşturulan işteş yüklemli cümlelerde işteş özne:

Kazançtan yüzde yirmi beş komisyon üzerinde anlaştık.

2. Zarflarla oluşturulan işteş cümlelerde işteş özne:

Aldığım zaman on dört yaşında idi, on senedir beraber yaşıyorduk.

Şu satırlarını birlikte okuyalım.

Onlar da gelsin, hep beraber anlatırız.

Yüzbaşılar karşılıklı gülümsediler.

3. “Birbiri” zamiri ile oluşturulan işteş cümlelerde özne:

O yüzden birbirinizi hep tanıyacaksınız.

4. “-n” fiilden fiil yapma eki ile oluşturulan işteş cümlelerde işteş özne:

Anne ile babası birkaç yıl önce boşandılar. (2016, s. 22-25)

Delice, işteş çatıdan bahsederken söz konusu çatıya sahip cümlelerde bulunması gereken öznenin ortaklı / ortak özne olduğunu belirtmiştir (2012, s. 87). Ancak, sözdizimi çalışmasında ortaklı özneye yer vermemiştir (2018).

Üstünova, nitelikleri bakımından birbirinden farklı olan öznelerin tek bir terimle ele alınmasının sakıncalarına dikkat çeker; eylemlerin ve öznelerin niteliklerinin kesin bir biçimde ortaya konmasını, bunun için de eylem isteminin dikkate alınmasını gerektiğini belirtir (2022, s. 60). Bunun yanında eylemlerin niteliklerine ve aldıkları çatı eklerine göre öznelerin çeşitlendiğini, eylem nitelikleri dikkate alınmazsa konunun hafife alınmış olunacağını dile getirir. Bu çerçevede de işteş çatılarda karşılıklı kılan ve karşılıklı kıldırın özne türlerinden bahseder (2022, s. 65).

Boz, işteş çatının karşılıklılık ifade edenlerinde eylemin dilbilgisel olarak geçişsiz ancak mantıkça iki taraflı geçişli olduğunu, yani öznelerin birbirleri için mantıkça nesne olduğunu ifade eder. Özne için aynı zamanda mantıksal nesne adlandırmasını kullanır (2015, s. 65). Ancak, bu tür cümlelerdeki ögenin iki durumu birden karşılamasını içeren bir terim önermez.

Uysal, “Ali ile Hasan birbirini dövdi.” cümlesinin “Ali ile Hasan dövüştü.” biçimine geldiğinde nesnenin cümle dışına itildiğini ve çokluk öznenin aynı zamanda nöbetleşe olarak birbirlerinin nesnesi konumuna geçiştiğini ifade eder. Böylece de biçimsel olarak fiilin değişmesinin yanında cümlelerin sözdiziminin değiştiğini de belirtir (2018, s. 809). Ancak, cümlelerin yeni hâlindeki öznenin adlandırılmasıyla ilgili bir şey demez.

Yukarıdaki araştırmacıardan farklı olarak özne türlerinin olmadığı, tür olarak ifade edilenlerin aslında öznenin özelliği olduğunu belirten araştırmacılar da vardır (Küçük ve Ünal, 2018). Boz da öznenin farklı durumlarda olabileceğini belirtmiştir. Bu konuda da; 1. +DAn durum biçimbirimli özne (örtülü özne), 2. +A durum biçimbirimli özne (mantıksal özne), 3. +In durum biçimbirimli özne, 4. Eksilteli özne tipleri, 4.1. +DAn durum biçimbirimli özne, 4.2. +(IA) biçimbirimli özne, 4.3. +In biçimbirimli özne başlıklarına yer vermiştir (2009). Dolayısıyla öznenin türleri ve(ya) özellikleriyle ilgili çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü görüldü.

Cümlelerin öğelerinin yükleme göre içerisinde buldukları durum aslında onların türlerini de belirler. Bu ifadeden yola çıkılacak olursa her cümledeki öznenin de aynı olmadığı görülür. Bununla ne kastedildiği aşağıdaki inceleme bölümünde örnekler üzerinden ortaya konmuştur.

2. İnceleme

Cümle kuruluşunun iskeleti olan çatı, her cümlede bulunur. Yüklemin özelliğine göre cümlede bulunması gereken zorunlu öğeler cümlelerin ayırt edicisi olduğundan çatıyı da belirler. Ek-fiil yardımıyla isimlerin yüklem olduğu cümlelerde (var ve yok yüklemeleri hariç) ve oluş fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde çatı standart olduğu için söz konusu cümleler üzerinde pek durulmamıştır. Buna karşılık, kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde gerek kelime kök ve gövdelerinin öge istemlerine gerekse de bazı ekleri alarak gösterdikleri cümle iskeletlerine göre çatı adlandırmaları yapılmıştır. Bu adlandırmalardan biri de işteş çatıdır. Söz konusu çatı oluşturulurken kılış fiili üzerine “-ş” ekini alır ve fiilin kök veya gövde anlamının birlikte veya karşılıklı gerçekleştirildiği belirtilir.

İşteş çatılı cümleler, yüklem olan fiilin özelliğine göre değişik biçimlerde karşımıza çıkar. Banguoğlu, bunları dörde ayırmıştır: Bunların ilki özneyi oluşturanların aynı zamanda birbirlerinin nesnesi olduğu cümleler: *Ali ile Veli döğüştüler = Ali Veliyi, Veli Aliyi döğdü*. İkincisi; fiilin belirttiği iş özneye dönük olmakla birlikte cümlelerin başka bir nesnesi olan cümleler: *Ali ile Veli tarlayı bölüştüler = İki aralarında böldüler*. Üçüncüsü; nesnesi veya isimlemesi bir karşılıklı belirsiz zamir olan yalın fiil görünüşündeki cümleler: *Ali ile Veli buluştular = Birbirini buldular*. Dördüncüsü; iş birliği ifade eden yani karşılıklı iki taraf değil, birlikte kılıcı bir topluluğu ifade eden cümleler: *Yolcular kaçıştular* (2004, s. 416-417). Banguoğlu, konuyu fiillerin özelliklerine göre özetlemiştir. İşteş çatılı cümlelerde yüklem öncelikle geçişli kılış fiili, yersemeli kılış fiili veya zarfsamalı kılış fiili olma özelliğine göre cümle iskeletinin oluştuğu, daha sonra özellikle bazı geçişli fiillerin nesnesinin öznenin içinde olduğu cümlelerin nesne olmadan kullanıldığı görülür. Bunların yanında bazı yersemeli kılış fiillerinin de yer tamlayıcısı kullanılmadan cümleler oluşturduğu görülür. Bunları şu iki örnekle gösterebiliriz:

1. *Horozlar döv-ü-ş-tüler*.
2. *Çocuklar kaç-t-ş-tular*.

1. ve 2. cümle örneklerinde görüldüğü üzere cümlelerin iskeleti özne-yüklem biçimindedir. Yüklem kurucu öge olduğu için geriye zorunlu öge olarak özne kalmaktadır. Ancak, özne, kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde doğal olarak bulunması gereken öge olduğundan; yani doğrudan çatıyı belirleyecek öge olmadığından burada izah edilmesi gereken başka bir durum bulunur. Bu çalışmada da işteş çatılı cümlelerdeki öznenin bu durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Özne, kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerde eylemi gerçekleştiren isim unsurudur (Delice, 2018, s. 162). Bu tanım biraz daha açılırsa öznenin en saf hâllerinin geçişli çatılı, yerseme çatılı, zarfsama çatılı ve oldurgan çatılı cümlelerde bulunduğu görülür:

3. *Ali camı kırdı. (Geçişli)*

4. *Kedi ağaca çıktı. (Yerseme)*
5. *Çocuk mutlu olduğu için güldü. (Zarfsama)*
6. *Ali kuşu uçurdu. (Oldurgan)*

Öznenin saf hâllerinin bulunduğu bu cümlelerde öznenin durumu şöyledir: 3. ve 6. cümlelerde, eylemi bir nesneyi etkileyecek biçimde yapar. 4. cümlede, eylemi yapması için bir yer gerekir. 5. cümlede, bir sebepten dolayı yapar. Yani, sadece işi yapar ve cümlede kendi dışında zorunlu ögeler de bulunur. Dolayısıyla çatı da öznenin dışındaki ögenin zorunluluğuna göre bir çatı belirlenir. O zorunlu öge nesne ise eksiz çatıda geçişli, ekli çatıda oldurgan olur. Yer tamlayıcısı ise yerseme olur. Zarf tümleci ise zarfsama olur. Ettirgen çatı da tek farkla bu gruba dahil edilebilir. Onda yapan ve yaptıran özne olmak üzere iki farklı özne türü bulunur. Bu çatıda nesne bulunur ancak çatı, öznenin ikiye çıkarılmasına göre belirlenir:

7. *Ali torbaları arkadaşına taşıttı. (Ettirgen)*

Dolayısıyla kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde temel öge ve zorunlu öge sistemi şöyledir:

- özne – tümleç – yüklem (geçişli, yerseme, zarfsama, oldurgan)
yaptıran özne – yapan özne – nesne – yüklem (ettirgen)

Banguoğlu'nun da yukarıda ifade ettiği gibi bazı işteş çatılı cümlelerde durum farklıdır. Bunlarda fiilin özelliğine göre öznenin dışında bir zorunlu ögenin daha olması gerekir. Bunlar da nesne veya yer isteğidir:

8. *Çocuklar otobüse doluştular.*
9. *Çocuklar cevizleri bölüştüler.*

Görüldüğü üzere, 8. cümlede yer isteyen “dol-” fiili, “dol-u-ş-” biçimiyle de cümlede yeri gerektirmiştir. 9. cümlede de nesne isteyen “böl-” fiili, “böl-ü-ş-” hâliyle de nesneyi cümlede zorunlu kılmıştır. Demek ki, işteş çatılı cümlelerde kılış fiilinin özelliğine göre zorunlu öge biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu nesneyi, yeri veya zarfı içinde barındıran işteş özneler, yani işteş hâliyle cümleye hem şeklen hem de mantıken veya sadece mantıken eklenemeyen ögeler olduğu için 8 ve 9. cümlelerde örnekleri verilen işteş çatılı cümleler çalışmanın odak noktası olmamıştır.

Dönüşlü ve bazı işteş çatıların yukarıda örnekleriyle gösterilen çatılardan ve kendi türündeki bazı çatılardan farklı bir durum sergiledikleri görülür. Bunlar da geçişli, yerseme, zarfsama, oldurgan ve ettirgen çatılar gibi kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerle kurulur. Ancak dönüşlü ve bazı işteş çatılı cümlelerde özne-yüklem iskeleti cümlelerin oluşturulması için yeterlidir ve başka bir ögeye ihtiyaç duyulmaz. Kılış fiilinin yüklem olduğu cümlelerde özne zaten doğal üye olduğundan yüklem karşısında öznenin dışındaki ögelerin öznenin içine gizlendiği görülür. Bu

çalışmada da burada belirtilen ve aşağıda örnekler üzerinden değerlendirilen bazı işteş çatılı cümleler oluşturduğu için dönüşlü çatılı cümlelerdeki özne, başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Özne-yüklem biçiminde kurulan işteş çatılı cümlelere detaylı biçimde bakmak gerekir. Türkçede geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde öznenin yaptığı iş, bir nesneyi etkiler, dolayısıyla da cümle asgari olarak özne-nesne-yüklem biçiminde olur. Böylece de geçişli çatı oluşturulur. Bu durum, fiillerin kök veya gövde hâlleriyle; yani çatıyı belirleyen herhangi bir ek almamış hâlleriyle ilgilidir. Ancak, Türkçede bazı geçişli fiiller işteş çatıların oluşmasını sağlayan “-ş” ekini aldıktan sonra cümlede artık nesneye ihtiyaç duymaz. Çünkü, karşılıklı olan özne, eylemi zaten birbirlerini etkileyecek biçimde yapar. Böylece de geçişli kılış fiilinin gerektirdiği nesne, müstakil olarak cümleye giremez ve öznenin içinde yer alır. Bu durumu aşağıdaki örneklerle göstermek mümkündür:

10. *Çocuklar dövüştüler.*
11. *Çocuklar tanıştılar.*
12. *Çocuklar kucaklaştılar.*
13. *Çocuklar itiştiler.*
14. *Çocuklar kovalaştılar.*
15. *Çocuklar öpüştüler.*
16. *Çocuklar araştılar.*

Bu örneklerdeki cümlelerin yüklemeleri kök itibarıyla geçişli kılış fiilinden oluşmasına rağmen “-ş” ekini alıp işteşlik ifade etmeleri sebebiyle söz konusu cümlelere bir nesne eklenemez. Söz konusu cümleleri şöyle kurmak mümkün değildir:

- Çocuklar [birbirlerini] dövüştüler.*
Çocuklar [birbirlerini] tanıştılar.
Çocuklar [birbirlerini] kucaklaştılar. vb.

Mantık olarak cümlelerin özneleri yüklem ifade ettiği işi birbirlerini etkileyecek biçimde yaptığı için ayrıca bir nesneye ihtiyaç duyulmaz. Böylece de Boz’un da (2015, s. 65) belirttiği gibi geçişli bir kılış fiilinde olması gereken nesne öznenin içinde bulunur. Dolayısıyla bu tür cümlelerdeki özne, kılış fiilinin yüklem olduğu diğer cümlelerdeki saf öznenin içinde başka bir öge bulundurmayan özne- farklıdır. Bu özneye de çatının adından dolayı işteş özne demek daha doğru olacaktır.

Türkçede yersemeli kılış fiili üzerine gelen “-ş” ekiyle kurulmuş işteş çatılı cümlelerde de yer tamlayıcısı cümlede kullanılmak zorunda değildir. Bu duruma şu cümleleri örnek vermek mümkündür:

17. *Çocuklar çarpıştılar.*

18. *Çocuklar bakaştılar.*

Bu örneklerdeki cümlelerin yüklemeleri kök itibariyle yersemeli kılış fiilinden oluşmasına rağmen “-ř” ekini alıp işteşlik ifade etmeleri sebebiyle söz konusu cümlelere bir yer tamlayıcısı eklemek hem gereksiz hem de kullanışlı olmaktan uzaktır. Dolayısıyla, söz konusu cümleleri şöyle kurmak pek mantıklı ve kullanışlı değildir:

Çocuklar [birbirlerine] çarpıştılar.

Çocuklar [birbirlerine] bakaştılar.

Yer tamlayıcısının öznenin içinde yer almadığı, öznenin dışında bir yerin olduğu cümleler de vardır. Bu cümlelerde eğer yüklem belirtiği iş özneye değil, başka bir varlık veya nesneye yöneliyorsa; yani fiil karşılıklı değil birlikte yapılıyorsa cümleye ayrıca bir öge eklemek gerekir:

19. *Çocuklar bakaştılar. / Çocuklar [arabaya] bakaştılar. vb.*

19. cümlede eğer çocuklar birbirlerine bakıyorsa, yani “bak-” eylemini karşılıklı yapıyorsa birbirine ögesinin cümlede olmasına gerek yoktur. Ancak bak- fiili birlikte yapılıp başka bir nesneye veya varlığa yöneliyorsa onun cümlede olması gerekir. Dolayısıyla son cümlede arabaya ögesi anlam ayrımı için cümlede olmalıdır. Bu türden cümlelerin en doğru değerlendirildiği yer ise cümleler üstü bütünülerdir.

Türkçede fiil kök veya gövdelerine gelen “-ř” ekiyle kurulmuş işteş çatılı cümlelerin dışında birleşik veya basit başka ekler de işteş çatılar oluşturulabilir. Türkçede “-l” eki, sar- fiili üzerine geldiğinde bazı cümlelerde işteş çatıyı oluşturur:

20. *Ali ile Veli sarıldılar.*

Bu cümledeki sarıl- fiili hareketin karşılıklı yapıldığını ifade eder. Dolayısıyla Ali ile Veli birbirlerini sarmışlardır. Bu cümlede de eylemi yapanlar ve eylemin nesneleri aynı kişilerdir. Ali ile Veli aynı zamanda birbirlerinin nesnesidir. Bu cümleye de “birbirlerini” nesnesi eklenemez. Dolayısıyla buradaki özne de işteş öznedir.

Türkçede bazı kullanımlarda yapı bakımından birleşik olan “+lAş” eki de bünyesindeki “-ř” eki sayesinde işteş çatılar oluşturur. Ancak, bu tür kelimelerde “-ř” ekini “+lA” ekinden ayırmak mümkün değildir:

Çocuklar haberleştiler.

Çocuklar yardımlaştılar.

Çocuklar helalleştiler.

Bu cümlelerde de eylem, belirtilen özneler arasında gerçekleşiyorsa özne ve yüklem haricinde bir ögeye ihtiyaç duyulmaz. Dolayısıyla bunlarda da işteş özne bulunur. Bunların yanında,

“-ş” ekinin kalıplaşmış olarak bulunduğu “barış-” ve “savaş-” kelimeleri de cümlede belirtilen özneler arasında gerçekleşiyorsa özne ve yüklem cümle için yeterli olur ve dolayısıyla da işteş özne bulunur:

Çocuklar barıştılar.

Çocuklar savaştılar.

4. Sonuç

Eylemin karşılıklı olarak gerçekleştirildiği işteş çatılı cümlelerdeki öznenin, dönüşlü çatı hariç, diğer kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerdeki öznelerden ayrıldığı görülür. Çünkü işteş çatılı cümlelerde özneyi oluşturan en az iki kişi veya şey birbirlerini etkilerler, birbirlerine yönelirler ve birbirleriyle etkileşim hâlinde olurlar. Böyle cümlelerde de özne ve yüklem dışında üçüncü bir ögeye bazen mantık ve şekil, bazen de sadece mantık açısından gerek duyulmaz. Böylece de özne, üçüncü bir ögeyi kendi bünyesinde taşır. Dolayısıyla da saf bir özne olmaktan çıkar. Bu tür öznelerin içinde nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tümleci bulunduğu için söz konusu öznenin işteş özne olarak adlandırılması ve bu durumuna dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu durum da şöyledir:

1. Öznenin nesneyi de içinde barındırmasından dolayı nesnenin (birbirlerini) şeklen eklene-
mediği ve mantıken de eklenmesinin gereksiz olduğu cümleler:

Çocuklar dövüştüler.

Çocuklar tanıştılar.

Çocuklar kucaklaştılar.

Çocuklar itiştiler.

Çocuklar kovalastılar.

Çocuklar öpüştüler.

Çocuklar araştılar.

Çocuklar sarıldılar.

2. Cümlede söylenmese de yer tamlayıcısının veya zarf tümlecinin anlaşıldığı, ilgili ögenin
mantıken cümleye eklenmesinin gereksiz olduğu cümleler:

Çocuklar çarpıştılar.

Çocuklar baktılar.

Çocuklar yardımlaştılar.

Çocuklar barıştılar.

Şu hâlde Türkçede işteş özne iki şekilde olur. Bunların ilki nesnenin şeklen de mantıken de eklenmediği cümleler, ikincisi ise yer tamlayıcısı veya zarf tümlecinin şeklen eklense de mantıken eklenmesinin gereksiz olduğu cümlelerdir.

Son olarak, Türkçe cümlelerin çatı özelliklerinin yüklem olarak kullanılan fiilin cümle bağlamı çerçevesinde değerlendirilerek açıklanmaya çalışılması Türkçenin başlıca sorunlarının çözümlmesine katkıda bulunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Banguoğlu, T. (2004). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bolulu, O. (1992). Eylemler ve Özneler Üzerine Bir Anlam İncelemesi. Türk Dili Dergisi, 32, s. 46-52.
- Boz, E. (2009). Türkiye Türkçesinde “Özne” Durum Biçimbirimi Alabilir mi?. *Turkish Studies - International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3, 2371-2377.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bulak, Ő. (2013). Özne Türleri Üzerine. *Turkish Studies – International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1, 1101-1127.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2018). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Asitan Kitap.
- Karahan, L. (2008). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, S. ve Ünal, Ü. (2018). Özne Türleri mi, Öznenin Özellikleri mi?. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/16, 1-7.

- Özkan, M. ve Sevinçli V. (2015). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, M. (2016). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.
- Uysal, B. (2018). Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/2, 806-836.
- Üstünova, K. (2016). Eylem İşletimi. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Üstünova, K. (2022). Eylem İstemine Göre Özne Türü ya da Özne Türüne Göre Eylem Niteliği Belirlenebilir mi?. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11/1, 57-68.

Extended Summary

In sentences where action verbs are predicates, the features of the elements opposite the predicate in the suffixed voices determine the voice. These elements are the subject or the object. Depending on the state of the predicate, one or both elements are removed from the sentence, changed or added to another. Thus, the elements in question take on a different form. In the reciprocal voice, the subject usually comes to a state that contains different elements. Since the predicate of sentences with a reciprocal voice consists of the action verb, the subject is already necessarily present in these sentences. However, the voice is still determined according to the subject. In this case, the idea that the subject contains the elements that are reduced according to the feature of the verb that is the predicate emerges, and due to this feature, the subject in some sentences must be called reciprocal subject. So, "Which elements does the reciprocal subject contain, what are the features of the predicate that determine these elements, which need of the language user do such sentences meet?" The answers to these questions were sought in the study in question.

It is seen that the subject in sentences with reciprocal voice, where the verb is made reciprocally, is different from the subjects in sentences where other action verbs are predicates, except for the reflexive structure. Because in sentences with reciprocal voice, at least two people or things that constitute the subject affect each other, are directed towards each other and interact with each other. In such sentences, sometimes a third element other than the subject and the predicate is not needed in terms of logic and structure, and sometimes only in terms of logic. Thus, the subject carries a third element within itself. Therefore, it remains far from being a pure subject. Since such subjects include an object, a complement of place or an adverbial complement, the subject in question should be called a reciprocal subject and this situation should be emphasized. Therefore, reciprocal subjects in Turkish occur in two ways:

1. Sentences where the object (each other) cannot be added as a structure and is logically unnecessary to add:

In these sentences, the object cannot enter the sentence as a structure due to the structure created by the transitive action verbs. However, there is no lack of object in the sentence. Because it is known that the elements that make up the subject are mutually the objects of each other. Some of these sentences are as follows:

Çocuklar dövüştüler.

Çocuklar tanıştılar.

Çocuklar kucaklaştılar.

Çocuklar itiştiler.

Çocuklar kovalaştilar.

Çocuklar öpiüştiler.

Çocuklar araştilar.

Çocuklar sarıldılar.

2. Sentences in which the indirect object or adverbial complement is understood even though it is not said in the sentence, and in which it is logically unnecessary to add the relevant element to the sentence:

In these sentences, due to the structure formed by the verbs of place or adverbial action, the indirect object or adverbial complement can be added to the sentence in terms of structure, but it is not logically necessary to add it. Even if it is not added, there is no lack of an indirect complement or adverbial complement. Because the indirect object or adverbial complement required by the predicate is in the subject expressing reciprocity. Some of these sentences are as follows:

Çocuklar çarpıştilar.

Çocuklar bakaştilar.

Çocuklar yardımlaştilar.

Çocuklar barıştilar.

As a result of the examinations, it is seen that in the sentences with reciprocal voices in Turkish, the elements in the form of each other, together or one another are collected in the subject due to the feature of the predicate, some of which cannot enter the sentence in terms of structure even if desired, and some can enter according to the user's preference. For this reason, it has been revealed that in some sentences in the voice in question, the subject is far from being the sole subject and should be called reciprocal subject as a different type of subject. Finally, the evaluation and explanation of the voice features of Turkish sentences within the context of the sentence of the verb used as the predicate will contribute more to the solution of the main problems of Turkish.